

Fig. 1. Ydre, set fra sydvest efter præstegårdens nedrivning. HJ fot. 1985. - Exterior seen from the south-west after demolition of the rectory.

BAKKENDRUP KIRKE

LØVE HERRED

Kirken er i Roskildebispens jordebog ansat til seks øre.¹ I slutningen af 1400'rne synes bispetienden overdraget til Antvorskov kloster, hvilket fremgår af en strid, hvor kongen 1487 søgte at mægle mellem prioren og Roskildebispen, Niels Skave.² Det lille sogn, som 1567 talte 12 tiendeydere, var da *anneks* til Gørlev (s.1181).³ Endnu o. 1666 ansås patronatsretten for kongelig;⁴ men 1673 blev den skødet til rentemester Henrik Müller, efter hvem den lå under Ågård. Da Müllers efterkommere 1719 afhændede

Ågård, faldt patronatsretten tilbage til kronen, der 1721 solgte den til kammerherre Christian Carl v. Gabel.⁵ Herefter tilhørte kirken skiftende private ejere,⁶ idet dog kaldsretten forblev hos kronen.⁷ 1763 erhvervedes kirken af generalauditor Joachim Barner Paasche til Bøstrup (Drøsselbjerg sogn), og herefter lå den til denne gård,⁸ indtil overgangen til selveje fandt sted 1.jan. 1925.

Sagn. Om kirken fortælles, at to jomfruer, som boede i Bakkendrup, fik deres hund dræbt, da de gik

Fig. 2. Ydre, set fra sydøst. NE fot. 1979. - *Exterior seen from the south-east.*

i kirke i Gørlev. De lovede derfor at bygge deres egen kirke, og man viste tidligere murrester på det sted, hvor de skulle have boet.⁹ - Tårnets anbringelse over koret i øst har medført, at sognets navn allerede 1755 tolkedes som en afspejling af dette normbrud: Bakkendrup skulle således komme af »Bagvendrup«.¹⁰

Kirken, hvorfra der mod nord er udsyn over lave engstrækninger vest for Tissø, ligger midt i den lille landsby og var tidligere næsten helt omkranset af forskellige naboejendomme, først og fremmest præstegården i vest (jfr. fig. 23). Denne karakteristiske situation er imidlertid væsentligt forringet i de seneste årtier, først ved fjernelsen af en lade langs kirkegårdens sydside 1973 og senest gennem nedrivningen af den tidligere præstegård 1983.

Kirkegården har mod tre sider bevaret gamle grænser, hvorfor de i øvrigt beskedne udvidelser kun har kunnet ske mod nord, senest o. 1926.¹¹

Kirkegårdens hegn og indgange. Den gamle kirkegårds øst- og sydmur, som forinden udgøres af marksten, foroven af store røde mursten, kan gå tilbage til senmiddelalderen. Den er dog meget flikket i nyere tid, især på sydsiden (små moderne sten), hvor en københavnsk murermeister Anders Anderssen 1667 lagde nye tagsten,¹² foruden at han nyopførte syv favne ringmur. Vestmurens søndre del udgøres siden 1983 af den nedskårne flankemur til præstegårdens østre længe; herefter forløber den af hensyn til præstegården et kortere stykke i øst-vestlig retning. Dette murstykke, som er af

moderne sten og indvendig står med tand-snitgesims, kan vel hidrøre fra århundredskiftet, mens de resterende mure omkring kirkegårdens nordre del må være jævngamle med den yngste udvidelse. Samtlige mure er hvidkalkede og afdækket med røde, indadvendte vingetegl. - Inden for portalen står en stor kastanie.

Portalen i øst (jfr. fig. 2) er formentlig senmiddelalderlig og opført af store, røde sten. Den har rundbuet køreport og syd herfor en fladbuet fodgængerlåde; begge er ud- og indvendigt faldede og lukkes nu af rødmaledetremmelåger af træ. 1667 lagde ovennævnte muremester Anders Anderssen nye tagsten på portalens vandrette afdækning. - En låge i kirkegårdens nordøstre hjørne med rødmaletremmefløj giver adgang til et hus uden for kirkegården, hvori *lokum* og *redskabsrum*.

Ønsket om et *ligkapel*, som fremføres siden århundredskiftet, er formentlig virkeliggjort kort efter overgangen til selveje og samtidig med den yngste kirkegårdsudvidelse o. 1926.¹³ Bygningen, hvis nordre gavl indgår i kirkegårdens nordmur, er af små mursten og står hvidkalket, hængt med røde vingesten. I flankemurene er der rundbuede staldvinduer, og sydgavlens dør sidder under rundbuet spejl; den glatte

taggavl brydes af tre småblændinger med trappestik.

Det brolagte *fortov* omkring kirken er yngre end 1914, da ønsket om dræn, fortov og rende-sten fremsattes.¹⁴

Kirken består af kor med apsis og skib, formentlig opført i 1100'erne som et samlet anlæg af beskedne dimensioner. I senmiddelalderen er der tilføjet et våbenhus i syd, over koret er rejst et klokketårn med sekundært trappeshus, og endelig er kirken udvidet mod vest. Orienteringen er omtrent solret.

Stenkirkens plan er usædvanlig på to punkter: Apsiden, der ikke er i forbandt med koret,¹⁵ har falset bueåbning - et meget usædvanligt træk i sjællandsk sammenhæng.¹⁶ Endvidere ligger ydersiden af korets sidemure ikke som vanligt i flugt med indersiden af skibets.

Materialet er *rå og kløvede marksten*, lagt i regelmæssige skifter å ca. 15-20 cm.s højde mellem kvadersatte hjørner. Ved restaureringen 1957 fandtes på apsisrundings inderside *kvaderridsning* (fig. 4b) i den udglattede fugemørtel - en teknik, som ellers ikke er iagttaget. Fra våbenhusets loft og fra korloftet ses grovkornet puds på ydervæggene. 1957 iagttoges på apsisbuens vanger og top et glittet pudslag, og endnu er skibets overvægge dækket af hvidt

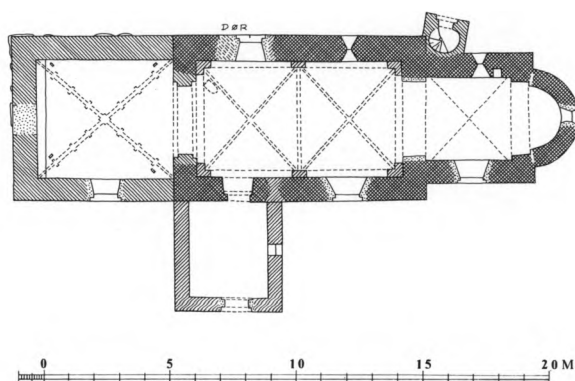

Fig. 3. Plan. 1:300. Målt af MB 1966, tegnet af Marianne Nielsen 1985. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan.*
Key on p. 9.

puds. Murhøjden ved skibets sydøstre hjørne er 4,1 meter, målt mellem brolagt fortov og underside af falsgesims.

Vinduer og døre. Apsisvinduet er bevaret, men helt omdannet. Udvendig fremtræder den smigede åbning med fladbuget murstensstik, mens den indvendig er uregelmæssigt rundbuget. Derimod er samtlige nordvinduer foruden det vestligste i syd helt eller delvis intakte. Skibets to vestligste lysåbninger er dog tilmuret, og nordsidens ydermere delvis slugt af det nuværende vindue. Den tekniske behandling fremgår imidlertid af sydsidens, hvis vestre smig er synlig fra våbenhusloftet. Denne er sat af tilhuggede marksten, der i lighed med selve vangen har stået dækket af grovkornet puds. Korets og skibets østligste nordvindue er der-

Fig. 4a-b. Apsidens murværk, afklædt under restaurering. a. Hvælv med aftryk af forskallingsbrædder (s. 1220). b. Nordre del med kvaderridsning og pudslag, hvorpå kalkmalerifragment fra 1600'rne (s. 1219, 1225). Tage E. Christiansen fot. 1957. - *Apse wall after the removal of plaster when under restoration.*

a. Vault with the impression of lathing left in the casting process. b. Northern part with incised lines marking ash-lars, and with plaster bearing a mural fragment from the 1600s.

imod genåbnede siden 1943. Dimensionerne er bemærkelsesværdig ensartede. Indvendig måler begge vinduer, 102 x 72 cm, og lysningen, der sidder midt i murlivet, er 57 x 18 cm. Endelig er åbningerne ved ydre murflugt stort set de samme med 101 x 71 cm ved koret og 99 x 74 cm i skibet, hvor issepunktet sidder ca. 30 cm under oprindelig murkrone.

Den bevarede syddør (fig. 5), er usædvanlig i sine enkeltheder. Svarende til normen har den mod det ydre rundbuget lysning og udvider sig med smigede karmsider mod det indre. Her overdækkes den af vandrette stenheller (18-25 cm i højden), hvorover en lav, tympanonlignende niche, afdækket med fladbue, som falder svagt imod det ydre. Dybden er 60 cm, og aftryk af forskallingsbrædder er tydelige under buen. - Den tilmurede norddør spores udvendig under det sekundære vindue.

Indre. Apsiden har bevaret sit oprindelige hvælv, på hvis underside ses aftryk af forskallingsbrædder (jfr. fig. 4a). I korets nordvæg er en *gemmeniche*, hvis åbning måler 31 x 32,5 cm, mens dybden er 38 cm, og bunden sidder 60 cm over nuværende gulv. Den runde korbue er tydeligvis udvidet. På indersiden af skibets delvis bevarede vestgavl ses aftryk efter den vestlige *†loftsbjelke*, der sidder så lavt i forhold

til de let forhøjede flankemure, at man må tænke sig bjælkerne indbygget i murkronen. Såvel korets østre gavl som triumfgavlen er helt bevaret; sidstnævnte med to firkantede bomhuller i vestsiden.

Tilføjelser og ændringer. Skibets *hvælv* er indbygget inden tårnets opførelse og muligvis allerede i 1300'rne. De to fag hviler på falsede hjørnepiller uden vederlagsmarkering, mens pillerne under gjordbuen er glatte, blot udstyret med en nedadtil afrundet halvstens konsol som vederlag for gjordbue og ribber. De spidse skjoldbuer er helstens, gjordbuen og ribberne halvstens, og der er lette overribber; i nordre svikkel af vestfagets vestre kappe spores fladbuet *†lem*, som er tilmuret efter 1815.¹⁷ Skibets mure er forhøjet og delvis ombygget (vestgavlen) med munkesten, hvilket rimeligvis er sket i forbindelse med hvælvslagningen; dog skal det bemærkes, at indersiden af flankemurenes forhøjelse står dækket af puds, hvilket kunne tyde på, at hvælvslagningen ikke er fulgt umiddelbart efter forhøjelsen. Udvendig fremtræder de forhøjede flankemure som en tre skifter høj, trinvis udkraget gesims. Den østre taggavl har fået glatte kamme, som endnu er bevaret, men for vestendens vedkommende er der tilsyneladende sket en mere gennemgribende fornyelse af gavlens øvre del; selve taggavlen er senere fjernet; men endnu ses på vestsiden under fodlinjen munkestensmurværk, hvis udvaskede fuger viser, at gavlen længe stod udsat for vejrligets påvirkning.

Våbenhuset ved skibets sydvestre hjørne har oprindelig været væsentlig lavere og er muligvis den ældste af kirkens tilbygninger fra o. 1400. Det er af munkesten i munkeskifte og har i øst et lille, lavtsiddende vindue, som udvendig afdækkes af spærstik, mens den indre afdækning er vandret.¹⁸ Taggavlens fodlinje markeres af et savskifte, hvorover trappefrise. Den i øvrigt glatte gavl har oprindelig været brudt af en blanding (med lyssprække), der set fra loftsrummet har vandret afdækning af planker.

Forhøjelsen af flankemurene, der nu har udvendig falsgesims, er af mindre sten, lagt i

Fig. 5. Skibets syddør (s. 1220). HJ fot. 1985. - *South door of the nave.*

krydsskifte og udgår fra en højde af ca. 180 cm over nuværende gulv. Sporet efter det lave oprindelige tag er synligt på skibets sydmur mod loftsrummet, ligesom det er tydeligt, at taggavlens kamme og lille toptinde er sekundære, muret af små gule sten. Forhøjelsen er antagelig gennemført i 16-1700'rne, og samtidig hermed er den kurvehanksbuede, dobbeltsidigt falsede dør.

Klokketårnets atypiske anbringelse over koret skyldes her givetvis sognets beskedne økonomiske formåen.¹⁹ Den omstændighed, at det er rejst direkte over korets oprindelige østgavl, men bygget videre på den forhøjede triumfgavl, viser, at tårnet er yngre end hvælvslag-

ningen i skibet. Det er formentlig opført ved midten af 1400'rne. Materialet er munkesten i uregelmæssigt, men omhyggeligt fuget mункeskifte. Til trods for eksistensen af et \ddot{t} bjælkeloft i koret skete adgangen til de øvre stokværk af hensyn til gudstjenesten oprindelig udefra via en \ddot{t} fritrappeløb i nord, hvis bevarede overdør har fladbuet stik og dobbeltsidig falsning. Mellemstokværkets sidevægge brydes af spareblændinger: to fladbuede i syd, som omslutter fladbuede, udvendigt faldede lysglugger (jfr. Drøsselbjerg, s. 1304), mens der i nord kun er én bred, spidsbuet blænding.

Klokkestokværket har glamhuller mod alle fire verdenshjørner: to i nord og syd, men kun ét på de to resterende sider. Det vestre er en lille fladbuet åbning med ud- og indvendig fals, som af hensyn til skibets tagryg sidder højere end de øvrige. Disse åbner sig indvendig i flad-

buede spareblændinger, og det er sandsynligt, at de relativt små åbninger også oprindeligt har været faldede for sekundært at blive udvidet. - Under tagfoden iagttages en serie, to skifter høje bomhuller, der delvis er tilmuret mod det ydre. Hullerne, som er skråtstillede ved hjørnerne, repræsenterer en teknisk detalje, som kendes fra utallige sengotiske tårne og formentlig har skullet tjene til udgrigning af stilladser under opførelsen og ved senere reparationsarbejder.

De øst-vestvendte taggavle har syv let brynnede kamtakker og smykkes af fem spidsbuede højblændinger.

Det sekundære *trappehus* er af munkesten og med halvtæg. Den fladbuede underdør har spidsbuet spejl. Herover findes en smal lysprække, flankeret af skjoldblændinger; en tilsvarende tredje blænding ses på østsiden. Den

Fig. 6. Ydre, set fra nordøst. Poul Nørlund fot. 1922. - Exterior seen from the north-east.

Fig. 7. Indre, set mod vest. NE fot. 1979. - *Interior to the west.*

snævre spindels loft er af vandrette binderstik.

Vestforlængelsen skal utvivlsomt henføres til 1500'ernes første årtier.²⁰ Murene, der i vest gennemtrækkes af to rækker åbne bomhuller, er af munkesten i munkeskifte over markstenssyld. Flankemurene, der oprindeligt begge har været vinduesløse, krones af tre skifter høje falgesimser, som viderefører skibets. Et til-muret vestvindue spores både ud- og indvendigt og har formentlig oprindeligt haft spidsbuet spejl mod det ydre. Den rigt smykkede blændingsgavl (fig. 1) krones af syv, let brynede kamtakker og har i fodlinjen en vandret båndblænding. Herover rejser sig 12 høj blændinger, der bortset fra de ydre spidsbuede afdækkes af trappestik og er parvis samlet omkring en halvstensstav med tværstillede sten.

Det indre kan have mindelser om et tårnrum på grund af den spidsbuede, faldede arkade, som på østsiden har ansats til endnu en fals. Rummet overdækkes af samtidigt hvælv, hvilende på forlæg. Stormstigeribberne er umiddelbart over vederlag kvartstens, men slår herefter over til halvstens bredde. I sviklerne ses små rektangulære spygat, og der er lette overribber.

Eftermiddelalderlige ændringer og istandsættelser.

Den væsentligste ændring i århundrederne efter reformationen synes at have været indbygningen af *hvælv* i koret, en forbedring, som i kraft af sin kalkmalede dekoration (jfr. s. 1224) med føje kan henføres til Frederik III.s tid (1648-71). Grathvælv - en sammenskæring af to rundbuede tøndehvælv - udgår fra profilerede konsoller og er af små gule sten, som danner helstens tykke kapper.

1813²¹ fik kirken en hovedreparation på »mur og tag«, mens en ny 1845²² overhovedet ikke specificeres. Til gengæld er vi lidt bedre underrettet om fornyelserne i 1850'ernes første halvdel, som ikke mindst prægede kirkens indre udstyr (jfr. alterskranke, alterklæder og stolestader). For bygningens vedkommende er det eneste dokumenterede led i disse års *hovedrestaurering* indsættelsen 1855²² af de store rundbuede støbejerns vinduer, som fortsat er i brug, idet dog vestforlængelsens vindue senere er flyttet fra gavlen til sydsiden.²³

O. 1880 ombyggedes apsidents murkrone, og taget udformedes som et lavt, skifertækket halvtæg.¹⁴ Ved en mindre restaurering 1943 (arkitekt Marinus Andersen) fjernedes den skæm-

Fig. 8a-b. Indre, set mod øst. a. Efter den radikale restaurering 1957. NE fot. 1979. b. Inden restaureringen. Jørgen Olrik fot. 1902. - Interior to the east. a. After the restoration 1957. b. Prior to the restoration.

mende afdækning og erstattedes af teglhængt kegletag.

Tagværker. På triumfgavlens østside er aftryk efter korets ældste tagværk, som har haft en hældning på ca. 45°, og hvis spær var ca. 10 cm tykke. Tårnets tagværk er sammensat af egespær, mens hanebåndene er af fyr. Spærerne er genanvendte — formentlig fra koret - og har udstemninger til et lag hanebånd og to stivere. Over de øvrige afsnit er der nyere fyrretræstagværker.

Kirken står i dag præget af en *hovedstandsættelse* 1957-58 (arkitekt V. Hardie-Fischer). Den teglhængte bygning er hvidkalket ud- og indvendig. Trinnet mellem skib og kor er elimineret, og der er overalt lagt gule sten: i kor, skib og vestforlængelse hovedsagelig i sildebensmønster og uden fuge, mens stenene i våbenhuset er med fuge, men uden mønster.

Opvarmning. En kakkellovn installeredes tidligst i 1890'erne og udskiftedes o. 1922 med en større;¹⁴ begge opstillet i skibets østre halvdel ved nordvæggen. Ved den seneste restaurering fik kirken elektrisk varmeanlæg med riste langs væggene og varmerør under de løse stole.

Glasmaleri. En glasmosaikrude, udført af Ingolf Røjbæk og forestillende Kristus på korset flankeret af Maria og Johannes, er indsat i apsisvinduet 1962.

KALKMALERIER

Under restaureringen 1957 afdækkedes forskellige kalkmalerier, som undersøgtes af Egmont Lind. Samme konservator restaurerede to år senere de mest bevaringsværdige levn: en række senmiddelalderlige viekors samt en dekorativ udmaling i koret fra Frederik III.s tid.

1) O. 1500-25, samtidige med vestforlængelsen er tre viekors: to på vestvæggen omkring det blændede vindue og et i nord. De rødbrune hjulkors er indskrevne i ringe af tilsvarende farve, og der er blå farve mellem ringen og de svajfede korsender.

2) O. 1650-75. På Frederik III.s tid (1648-71) er det formentlig samtidige korbvælv dekoreret med sort farve, som dels markerer graterne,

Fig. 9. Frederik III.s (1648-71) valgsprog og kronede monogram. Kalkmaleri på korets nordvæg (s. 1224). E. Lind fot. 1959. - Frederik III's (1648-71) motto and crowned monogram. Mural on the north wall of the chancel.

hvis rygge brydes af hvide, nedadvendte spar-rer, dels er benyttet til en afstribning af hvæl-
konsollernes profil. Foroven på korets nord-
væg er endelig malet kongens kronede mono-
gram (fig. 9) under hans latinske valgsprog i
versaler: »Dominus providebit« (Herren vil
være mit forsyn).

†*Kalkmalerier.* 1) 11-1200'rne. Fragmenter af
en romansk eller senromansk udsmykning af
apsis bestod dels af okkerfarvede draperispor
(lys og mørk okker naturel) i nordsiden, dels af
en cirkelmedaljon i grønt og rødbrunt i toppen
af apsisbuen. Der var ingen spor af medaljo-
nens figurfremstilling, lige så lidt som af even-
tuelle flankerende figurer; kun en grøn lilje i
nordfeltets venstre hjørne var synlig.

2) Middelalderlige malerier på skibets vægge
repræsenteres dels af røde farvespor på over-
væggene, dels af spor på nordvæggen under
første hvælvfag, ligeledes malet med rødt.

3) 1600'rne. På apsidens nordre halvdel
fremdroges ligeledes 1957 et med sorte farver
malet fragment af et årstal (jfr. fig. 4a): »An[n]o
16..«. Det er fristende at sætte årstallet i forbin-
delse med korhvælvets dekorative udsmykning
fra Frederik III.s tid.²⁴

INVENTAR

Oversigt. Fra middelalderen er bevaret en romansk
fontekumme af granit og to sengotiske træskårne
billeder af Maria på måneseglen og Anna selvtrøje;
de har oprindelig stået i alterskabe på hoved- eller
sidealterborde. Hvorvidt en fløj med rester af en
jævnaldrende, malet Laurentiusfremstilling har hørt
til et af disse skabe, eller et tredje, lader sig i dag
vanskeligt afgøre. En medtaget Kristusfigur fra
tiden henimod 1300 og to yngre sidefigurer blev af-
givet til Nationalmuseet 1957, efter at kirkens indre
var blevet radikalt ændret ved en gennemgribende
restauration. Altertavlen fra 1595 blev fjernet og
pakket ned i en kasse på loftet; den jævnaldrende
alterbordsforside og prædikestol står endnu på plads,
men med nye farver. Skriftestolens dørføj fandt an-
vendelse i et skab i våbenhuset, mens et gitterværk
kom på loftet. Stolestaderne fra 1852 erstattedes af
løse stole. - Kirken har to klokker, den ene fra
1300'rne, den anden støbt 1611.

Alterbord findes ikke, men et *alterbordspanel*
jævnaldrende med altertavlen, hvorpå tidligere
sås malet årstal 1595. Forsiden, af fyr, måler
100 x 180 cm, og har tre arkader adskilt og
flankeret af kannelerede pilastre med udfyldte
kannelurer i prydbæltet, der virker som en
plint. Tilsvarende pilastre, men uden prydbæl-

Fig. 10a-b. a. Rester af maleri forestillende S. Laurentius på *fløj (nu i NM2) fra en sengotisk altertavle (s. 1228). b. Den anden side af fløjen, der har været brugt som postamentfyldning i altertavlen fra 1595, fig. 11 (s. 1226f.). LL fot. 1985. - a. *Fragments of a painting representing St. Lawrence on *wing (now in NM2) of a late Gothic altar-piece.* b. *The other side of the wing, once used as pedestal panel in the altar-piece from 1595, fig. 11.*

te, bærer arkadernes glatte bueslag. I sviklerne reliefskårne rosetter. Fodlisten har fornyede fremspring under pilastrene, mens gesimsens frise er glat med tandsnit foroven under kronlisten. Sidepanelerne, 100 x 78 cm, har glatte, firkantede fyldinger.

Panelerne nymaleses 1935 af Harald Munk i overensstemmelse med altertavlens bemaling (s. 1227). Nu står de med farveholdning fra sid-

ste restaurering svarende til prædikestolens, dog således at alterbordspanelet er blå, prædikestolen grøn.

†*Alterklæder.* Ved synet 1808 manglede alterklæde, som først anskaffedes i forbindelse med kirkens reparation 1813. 1821 ønskedes igen et nyt alterklæde.²¹ 1843 købtes et af rødt fløj med guldgaloner, og 1853 igen et.²²

Altertavlen (fig. 11) bar ifølge præsteindberetningen 1758 årstallet 1595.²⁵ Den tilhører den på egnen velkendte gruppe, som omfatter tavlerne i Solbjerg, Havrebjerg, Gierslev og FINDERUP, der alle oprindelig har været udstyret med baldakin og er karakteriserede ved anbringelse af sol og måne i større eller mindre gengivelse på vingerne.²⁶

I forbindelse med restaureringen 1957 blev tavlen fjernet fra sin rette plads og pakket ned i en kasse på loftet. Et fotografi fra 1935 af kirkens indre viser den på alterbordet. Den nederste del af vingerne var allerede da savet af for at give plads til de paneler (dele af skriftestolen, s. d.), som i nyere tid var opstillet med det formål at lukke for apsisrundingen. Af den oprindelige opbygning manglede baldakinen og et topstykke. Ved nedtagningen bragtes postamentfyldingen, som var en genanvendt del af en middelalderlig altertavle (s.d.) til Nationalmuseet.

Tavlen består af storstykke, hvis midtfelt indrammes af æggestavliste og foroven, ligesom i FINDERUP, har tre bueslag med reliefskåret roset i sviklerne og englehoved under buernes sammenstød. Til hver side står to søjler med prydbælte hvori kasetteværk omkring englehoved. Søjlerne hviler på postamentfremspring, der flankerer midtfeltets glatte fyldning kantet af æggestav som ovenover. Storvingerne er bemærkelsesværdige ikke alene ved fremstillingerne af sol og måne, men også ved det forholdsvis store format, der er anvendt til reliefskæringerne. Denne specielle udformning findes tillige på tavlerne i Solbjerg og i den fjernere liggende Kongsted kirke (Præstø amt). Solen og månesejlen i medaljon fylder næsten hele vingen, som foroven afsluttes af det ofte brugte motiv: et rovfuglehoved, og forneden har haft en tilsvarende klo, der griber om kug-

Fig. 11. Altertavle fra 1595 med nyere malet indskrift i storstykket. Bemærk det udsavede gitterværk, som flankerer tavlen og skjuler det nederste af dens vinger. Stykket til venstre bruges nu som dør for skab i våbenhuset; det har oprindelig været opstillet i forlængelse af alterbordets forside, mens det lavere gitterværk (til højre i billedet) var anbragt vinkelret på, mellem døren og altertavlen, jfr. udsavning i pilasteren til højre ved væggen, af hensyn til profillisten mellem altertavlens postament og storstykke. Med denne opbygning skabtes det lille sakristi, som omtales 1667 (s. 1226). EM fot. 1935. - *Altar-piece from 1595 with a more recent inscription painted on the central panel. Notice the lattice flanking the altar-piece and concealing the lower part of its wings. The lattice to the left is now used as a cupboard door in the porch; it has originally been put up in continuation of the altar frontal. The lower latticework (to the right) has stood at right angles, between the door and the altar-piece, cf. the sawn out piece in the engaged pilaster to the right, made for the moulding between the pedestal and central panel of the altar-piece. This arrangement made a little sacristy mentioned in 1667.*

le. Den glatte gesims er forkroppet over søjlerne og bærer et lavt gesimsled delt af fire triglyfplader. Dette led har oprindelig siddet over en \dagger baldakin og må tænkes at have båret et \dagger topstykke, kronet af den bevarede lave trekantgavl hvori englehoved, svarende til Havrebjergs (s. 1100).

Stafferingen fra 1935 ved Harald Munk er en udbedring af en ældre, fra 1700'erne, bestående af hvid marmorering på rød bund, dog er for-

holdet modsat på søjler og profillister; desuden er søjleskafternes marmorering betydelig lysere end listernes, og til prydbælterne er der brugt en blågrå farve i stedet for den hvide. Midtfeltets indskrift med forgyldt fraktur på sort bund fornyedes for i højere grad at udfylde feltet, hvorefter den ikke alene citerer »Math. 11. Kap. 28 V.«, men desuden også »1. Tim.

1. Kap.«. - På *postamentfyldingen er den oprindelige staffing fremdraget, jfr. s. 1228.

Fig. 12-13a-b. 12. *Kri-
stusfigur fra o. 1250-
1300, nu uden arme og
fødder (s. 1232). 13a-b.
*Sidefigurer, fra 1400'
rnes slutning, til korbu-
ekrucifiks. Maria og Jo-
hannes (s. 1230). I NM2.
LL fot. 1985. - 12. *Fi-
gure of Christ from
c. 1250-1300, now with-
out arms and legs. 13a-b.
*Flanking figures from the
close of the 1400s, part of a
chancel-arch crucifix. The
Virgin and St. John. In
NM2.

Som det er tilfældet på gruppens øvrige tav-
ler stod præstens og kirkeværgernes navne
skrevet på postamenterne: »Hr. Clemend An-
dersen Haffreberg, Sognepræst, Laurids Cle-
mendsen, Laurids Olufsen kirkevæрге(r) anno
domini 1595«. I tilknytning til alle tre navne
var et bomærke.²⁷

*Postamentfyldingen, der efter tavlens ned-
tagning 1957 købtes af Nationalmuseet (jfr.
(†)altertavle), afrensedes to år senere, hvorefter
den fremtræder med den oprindelige, stærkt
medtagne gyldne frakturindskrift på sort bund,
der citerer Es. 53. kapitel. Feltets indrammende
æggestavliste er delt i guldfarvet sølv og rød og
grøn lasur på sølv; en platte yderst er sort.²⁸

(†)Altertavle. Af en sengotisk altertavle er be-
varet en *fløj eller et panel, som på den ene side
har rester af en malet helgenfigur, mens den

anden er forsynet med bibelcitater påført i for-
bindelse med panelets genanvendelse som po-
stamentfylding i kirkens renæssancealtertavle
(s.d.).

Fløjen måler nu 111 x 28,5 cm; maleriet
(fig. 10), på kridtgrund, er meget stærkt beska-
diget. Bevaret i rimelig stand er kun ansigtet;
figuren, der er tolket som Laurentius, synes at
have halvlangt, lyst hår, og bagved ses rester af
en lys okkergul glorie. Han bærer grøn dalma-
tika med enkle, mørkt skyggede foldekast; for-
neden og i begge sider er der rester af hvidlig
og lys blålig farve. Hvidt halslin. Et attribut i
den forsvundne højre hånd tydedes som en rist
af J. Kernerup, der 1894 så »et smukt, ung-
dommeligt ansigt med tonsur, men uden skæg.
Om halsen et fint hvidt klæde og nedenfor no-
get af draperiet, tilsyneladende en såkaldt dal-

Fig. 14. Anna selvtræde, fra slutningen af 1400'erne, oprindeligt anbragt i skabsaltertavle (s. 1229). LL fot. 1960. - *St. Anne, the Virgin and Infant Jesus, from the close of the 1400s, originally in an altar-piece.*

matika eller klædning for en diakon«. 1957 erhvervet af Nationalmuseet (inv. nr. DI155/1984).

Løse figurer. 1) Anna selvtræde (fig. 14), fra o. 1475-1500. Gruppen er 83 cm høj. Den siddende Anna holder med venstre arm om Maria, der har Jesusbarnet på skødet; han griber med højre hånd fat i Annas hovedlin. Herunder er antydnet let bølget hår ved panden; i øvrigt skjules det af et halsklæde og hovedlinet. Kappen holdes sammen foran af rudestillet spænde, den er lagt hen over Annas knæ; om kjolen et

glat bælte. Højre arm er strakt frem, og fødderne er skjult under dragtens folder, der brydes mod fodstykket.

Maria bærer fodlang kjole og på hovedet krone, nu uden takker. Med højre hånd støtter hun en bog, og med venstre holder hun om Jesusbarnet. Han er ubehjælpsomt skåret, uden detaljer. I venstre hånd holder han om æble.

Anna har lille, tilproppet hul i hovedet, næsen er stærkt beskadiget, og højre hånd, der har været skåret særskilt, mangler. I forkanten forned og i siderne er der brud, ligeledes flere

Fig. 15. Maria stående på måneseglen, fra 1500'ernes begyndelse, oprindelig anbragt i skabsaltertavle (s. 1230). LL fot. 1960. - *The Virgin standing on the new moon, from the beginning of the 1500s, originally in an altar-piece.*

steder i klædedragten, og af den bænk, hun har siddet på, er blot en ubetydelig rest bevaret. Figuren er hulet i ryggen.

Al maling er afrenset, kun enkelte rester af oprindelig kridtgrund med farvespor er tilbage, således lidt blå i Annas kappefor og lidt guld på Marias hår.

1902 henstillet bag altret, 1943 ophængt på vestvæggen og efter orglets anskaffelse hænger gruppen på skibets nordvæg, østligste fag.

2-3) To figurer, antagelig **Maria* og **Johannes* (fig. 13), fra 1400'ernes slutning, henholdsvis 63 og 61 cm høje. Marias ansigt er slået af; hun er ikklædt fodlang kjole hvorover kappe, som synes at være lagt op over hovedet og holdes oppe af hænderne, som er samlet i bedestilling foran brystet. To spidse sko ses under kjolen.

Johannes har magert ansigt med fremstående kindben og bred mund, men uden tegn på sorg, antagelig opskåret; det skulderlange hår har negleformede indsnit. Over fodlang kjortel bærer han tilsvarende kappe, som holdes sammen på højre skulder og i samme side løftes op, mens han i venstre hånd holder bogpose (sml. f.eks. Lyderslev, DK. Præstø s. 442, fig. 7). Om livet et glat bælte. De bare fødder er forskelligt udformet.

Begge figurer står afrenset med enkelte rester af kridtgrund og farve, især i de dybeste folder. Håret har været forgyldt, foret på kapperne blå og Johannes' bogpose cinnoberrød.

Figurerens oprindelige placering kendes ikke. Den måde Johannes er fremstillet på, svarer ikke til normen for en sidefigur til et kor-buekrucifiks; på den anden side lader udformningen bagpå med brede, parallelle folder fra nakke til fod formode, at de på et tidspunkt har stået frit. I bunden af begge er der huller til fastgørelse ved en tap og i hovederne nedborede, tilproppede huller. En anden mulig oprindelig anbringelse kan have været i et alterskab under en korsfæstelsesgruppe som på den jævndrende altertavle fra Nordlunde, nu i Nationalmuseet (jfr. DK. Maribo s. 567). Her udfylder de sammen med to flankerende helgenfigurer nederste del af midtskabet, som foroven rummer den korsfæstede Kristus mellem røverne.

1902 og endnu 1923¹⁴ var figurerne, ligesom nr. 1 og 4, henstillet bag altret, 1943 ophængt på vestvæggen og 1957 erhvervedes de af Nationalmuseet (inv. nr. DI156a og b/1984).

4) Den apokalyptiske madonna (fig. 15), fra 1500'ernes begyndelse. Højde 106 cm. Maria stående på måneseglen, kronet, men nu uden barnet. Det lange udslåede hår er delt i bølgede lokker, som falder foran og bag skuldrene; om-

kring det ovale ansigt, med lang, lige næse og høj pande, er markeret parallelle indskæringer, mens bagsiden er glat, og den høje pande lades fri. Kronen, der er defekt foran, har snoet kronering. Kjolen, med firkantet udskæring foroven, sidder stramt om brystet og den smækre midje; også nederdelen er glat, bortset fra et læg midtpå. Kappen bæres over skuldrene og løftes op af den nu afbrækkede venstre hånd, hvorved fremkommer dybe v-formede foldeskast i højre side, mens den falder glat over det let bøjede venstre knæ. Også højre underarm mangler. I venstre side sidder træstumper, der antagelig stammer fra Jesusbarnet. Venstre føds brede sko træder op i måneseglen. Figuren har nedboret, tilproppet hul i hovedet og er hulet i ryggen.

Den synes beslægtet med en Maria i midtskabet af en altertavle i Næstved Museum, der anses for at være udført af samme mester som krucifikset i Drøsselbjerg, den såkaldte Store Fuglede- eller Næstved krucifiksmester.²⁹ Karakteristisk forekommer især hårbehandlingen; den måde hvorpå håret så at sige står ud fra hovedet (sml. s. 1325 med fig. 32) og de regelmæssige, næsten parallelle skæringer foroven, som ender i let genkendelige lokker.

Der er yderst sparsomme farverester på kridtgrund: bleg hudfarve, guld på håret, grønt på jordsmon, en rødlig farve med mørke, snarest sorte tegninger på kjolen og blå i ærme-foret.

1902 henstillet bag altret, 1943 ophængt på vestvæggen og siden 1980 på vestforlængelsens nordvæg.

Altersølv. Kalk og disk, fra 1888. Den enkle kalk er 16 cm høj, har glat, cirkulær fod, flad-oval knop med fire fremspringende rudeboser, indknebet skaffled og bæger med hæl-detud. Under bunden Københavnsmærke (18)87, gardeinmærke for Simon Groth (1863-1904) og imellem de to synes at have været et nu tilintetgjort mestermærke. Disken, 11,5 cm i tv., har graveret cirkelkors på fanen og under bunden mestermærke CH i oval,³⁰ Københavnsmærke (18)88 og gardeinmærke for Simon Groth.

Fig. 16. Alterkande, muligvis anskaffet 1844 (s. 1231). NE fot. 1979. - *Wine jug, possibly acquired in 1844.*

†*Altersølv m.m.* En kalk og disk omtales i inventariet 1647 som nye, men blev stjålet under krigen 1658-59.³⁹ Et yngre sæt blev ødelagt ved ildebrand 1888 sammen med en messehagel og -skjorte, en bibel og to alterbøger.³¹

Oblatæske, antagelig fra 1900'erne, af plet. På låget graverede blomsterranker omkring latinsk kors. Under bunden stempel med HCO over I.

Alterkande (fig. 16), anskaffet 1844(?),²² af blik, højde 30 cm, på høj, cirkulær fod. Den slanke hals ender i bred hældetud, låg med drevet dekoration og gæk. På korpus graverede grene og fugle.

Alterstager (fig. 17), sengotiske, 28 cm høje, svarende til Udbys (s. 477), og ligeledes med spor efter tre fødder, sandsynligvis siddende hunde, som kendes fra tilsvarende stager i Kallundborg og en sønderjysk gruppe omfattende bl.a. Notmark, Ketting og Emmerlev.³² Skaffet har fortykkelse fornedet, og højere oppe to

Fig. 17. Sengotisk alterstage, nu uden fødder (s. 1231). NE fot. 1979. - *Late Gothic candlestick.*

skafringe. Tragtformet lyseskål med lysepig af jern. - Syvarmet *stage*, fra o. 1900, såkaldt Ttusstage, nu på højt skafft. Ved fonten.

Alterkrucifiks, anskaffet efter synets henstilling 1886 om at erstatte Kristusfiguren på altret med en ny.¹⁴ Ligger 1985 i kasse på loftet.

Alterskranke, 1853,²² af støbejern, gående tværs over koret. Seks runde standere med stileret bladmotiv foroven og vulst ca. 10 cm nede, bærer håndliste, ligeledes af støbejern.

Font, romansk kumme af rødlig granit, tv. 65 cm, Kalundborgtype, på fod fra 1959, af grå granit, udført af Vitus Nielsen efter tegning af V. Hardie-Fischer. Den bægerformede kumme er glat med tovsnoning ved mundingsranden (jfr. Jyderup s. 745 med fig. 16). Foden er firkantet med skråt afhuggede hjørner. Tidligere var hele fonten cementpudset. 1902 og 1923 i koret,¹⁴ nu i skibet ved korbuens nordside.⁹

Dåbsfad, o. 1550, af messing, sydtysk, tv. 48 cm. I bunden drevet fremstilling af Bebudel-

sen omgivet af ulæselig indskrift. Herom en række stemplede blomster, og på fanen to rækker ornamentter. Ved randen to indridsede våbener (fig. 18). På det ene er afbildet en kalk, hvorover I. H. S., på det andet blad, hvorover M. K. D. og nedenunder cifrene 10. Det forekommer sandsynligt, at initialerne står for Jakob Hansen, der var præst i Skælskør 1593-1620 og provst i Flakkebjerg herred, samt hustruen Metilla Knudsdatter; cifrene 10 under hendes våben må opfattes som sidste del af årstallet 1610.^{32a}

†*Dåbskande*. 1889 var dåbskanden »elendig« og en ny ønskedes.¹⁴ 1941 brugtes en blikservantekande, og en ny ønskedes stadig.

**Korbuekrucifiks*, o. 1275-1300. Den især af orm stærkt medtagne Kristusfigur (fig. 12), hvis nuværende højde er 75 cm, mangler begge arme og det nederste af benene. Øverste del af ansigtet er ligeledes beskadiget, så at øjnernes udformning ikke kan iagttages. Hovedet hælder mod højre, håret er strøget om bag ørerne, og en lok ligger næsten vandret på hver af skuldrene; det synes at have en tilsvarende længde bagtil. Munden ser ud til at være lukket, mens udformningen af et smalt hage- og kindskæg vanskeligt lader sig konstatere. Resten af flettet tornekrone. I issen nedboret hul lukket af træprop. Kroppen er flad bagpå og virker næsten firkantet, med vandrette ribben markeret på siderne; vunde i højre side. Lænde-kledet, der dækker venstre knæ, har to kraftige v-formede folder foran og knude i højre side. Klædet hænger ned bag figuren i højde med

Fig. 18. Detalje af dåbsfad med våbener og initialer antagelig for Jakob Hansen og Metilla Knudsdatter (s. 1232). NE fot. 1979. - *Brass baptismal dish. Detail showing coats of arms and initials.*

Fig. 19. Pengebøsser af messing, den største i midten antagelig fra 1900'erne, de to mindre fra 1800'erne (s. 1234).

NE fot. 1979. - Brass collecting-boxes, the largest in the middle is probably from the 1900s, the two smaller ones from the 1800s.

knæene, af hvilke det højre er drejet ud, så at man kan tænke sig en fodstilling som på den beslægtede figur i Store Tåstrup (s. 333 med fig. 16 og 18). 1902 henstillet bag altret,³³ siden 1957 i Nationalmuseet (inv. nr. D 383/1957).

†Korbuebjælke? På triumfvæggens vestside springer to sten frem ved siden af korbuen. Deres overflade ligger 136 og 128 cm over nuværende gulvniveau; muligvis har de båret en †korbuebjælke. Tilsvarende sten ses i Gørlev, jfr. s. 1205.

Prædikestol, jævaldrende med altertavlen, hvorpå sås malet årstal 1595. Bærestolpe og opgang fra sidste restaurering. Den enkle stol består nu af fire fag på profileret fodliste. Det manglende postament har antagelig været udformet som på prædikestolen i Jorløse (Skipinge hrd.), hvilket vil sige i overensstemmelse med indretningen over storfelterne: profillisteindrammede, glatte fyldinger adskilt af smalle højkantfelter svarende til kurvens. Denne har arkader som alterbordsforsidens og forskelligt udformede rosetter i sviklerne. Den nuværende trappe afløste en ældre med glat opgangspanel fra nyere tid.

1935 istandsattes stolen af Harald Munk, som fremdrog og fornyede de oprindelige indskrifter³⁴ i gesimsfelterne og i øvrigt nystaffere-

de stolen under hensyn til altertavlens farver.³⁵ Den nuværende staffering påførtes ved sidste restaurering og består af grønt med lys grøngrå pilastre og lister, nogle med forgyldning. I skibets sydøsthjørne.

Løse stole med flettede sæder afløste ved sidste restaurering †stolestader fra 1852,²² svarende til Finderups (s. 1173) med udsavede gavle og åben ryg.

(†)Skriestol, fra 1628. Døren med tilhørende karme er brugt til et skab indrettet i våbenhuset 1957, mens et gitterværk blev henlagt på loftet. Før den tid flankerede de to dele altertavlen, idet der under gitteret var indsat et yngre panel (jfr. fig. 11). Stolens udseende svarer til Kirke Helsinges, men opstillingen har været en anden, som også har været brugt i Ottestrup (jfr. DK. Sorø s. 672, fig. 8). På grund af den ringe plads har stolen antagelig helt fra begyndelsen været indrettet således, at døren stod i forlængelse af alterbordets forside,³⁶ og gitteret var anbragt vinkelret på, hvilende på alterbordet, hvorved det lukkede mellem dør og altertavle. På fotografiet fra 1935 ses i højre side en udsavning udført af hensyn til altertavlens profillister mellem postament og storstykke.

Hvorledes stolen har været lukket bagtil, vides ikke, og først fra 1900'erne haves notater om

Fig. 20. Klokke fra 1300'rne (s. 1235). NE fot. 1981.
- Fourteenth-century bell.

dens indretning, således i forbindelse med synet 1923, da vægpanelet ved præstens stol i sakristiet skulle fornyes eller bænken erstattes med en stol.¹⁴ 1927 ønskedes et bord til sakristiet, og 1937 trængte stolen til reparation.⁹

Benævnelsen sakristi er brugt allerede 1667;¹² af præsternes indberetninger 1755¹⁰ og 1758²⁷ fremgår, at der da »på sakristiet uden til« stod 1628. Det er en nærliggende formodning, at årstallet har stået på et \dagger topstykke over døren (jfr. f.eks. Kirke Helsing). I dens nedre del sidder en glat fylding indrammet af profillister, i den øvre er et udsavet gitterværk imellem to vandrette profillister. Karmene har glatte pilastre med pålagt stav; de står på højt fodstykke og smykkes under profilkapitel af kassetteværk omkring roset. Øverst gesims med glat frise og over døren tandsnit og æggestav.

Det er uvist, hvornår opstillingen ændredes til den, der ses på fotografiet; 1944 indrettedes der præsteværelse i sakristiet, efter at det 1941

var blevet påtalt, at præsteværelset på den gamle præstegård var i dårlig stand.⁹

Den nuværende staffering er lysegrå med mørkere grå pilastre og piller.³⁷

\dagger *Degnestol*. 1923 nævnes en bæk og pult i koret.¹⁴

Pengebøsser (fig. 19). To, fra 1800'rne, af messing, 10 cm høje, klokkeformede, med pengeglids i låget. På siden graveret versalindskrift: »Sognets Fattige«. En tredje tilsvarende, antagelig fra 1900'rne, 12 cm høj, har indskriften: »Til Bachendrups Sogns Fattige«. Bagpå en lille ring til ophængning. — Inventarierne fra 1923¹⁴ og 1926⁹ nævner kun to bøsser.

Dørfloje. 1) 1700'rne? bestående af fire planker holdt sammen af to vandrette revler hvori-mellem en skrå. På siden mod våbenhuset er slået to spejlfyldinger. Håndsmedede gangjern og *lås* (fig. 22). Gråmalet, med lysere spejlfyldinger. Mellem våbenhus og skib. - De øvrige dørfloje stammer fra sidste restaurering.

Orgel, af standardtype, bygget 1980 af I. Stamp & Søn, København. Ét manual med fire stemmer: Gedakt 8', Principal 4', Rørflojte 4', Quintatøn 2'; anhangspedal og svelle. I vest. Et \dagger *harmonium*, anskaffet o. 1920, anbragtes først i skibets nordøsthjørne, over for prædikestolen, men flyttedes senere til kirkens vestende.

Salmenummertavler, 18-1900'rne, med buet overkant. Hvidmalede med søm til metalnumre. På den ene af de nuværende fem tavler er »Daab« og »Nadver« malet med sort fraktur (endnu een på loftet). Tidligere fandtes kun to sortmalede tavler af samme form til at skrive på med kridt. 1923 anskaffedes metalnumrene;¹⁴ en hvid streg delte tavlen på tværs. En yngre, smal, firkantet tavle med rundede hjørner til dåbs- og nadvernumrene hænger nu ved fonten. Fotografi fra 1901 viser desuden en firkantet \dagger *tavle* i profileret ramme, sortmalet, med kridtskrevne numre.

Maleri, fra 1800'rnas begyndelse, lysningsmål 30 x 23 cm, olie på lærred. Portræt, bryststykke, af kirkens tidligere præst, J. P. Østrup (1830-33), skænket af pastor C. Hornbech i Fredericia og ophængt ved en mindefest 1920³⁸ (sml. mindetavle og kirkegårdsmonument).

Maleriet var år 1900 fundet på en bondegård ved Slagelse. Nu i kasse på loftet.

†*Lysekroner*. 1) 1758 hang en krone med indskriften: »A. H. 1685 C. M.« i kirken.²⁷ 2-3) To kroner fra 1933⁹ afløstes 1959 af lamper.

†*Hatteknager*, fra 1800'rne, af træ (jfr. ældre fotografier) ønskedes 1923 flyttet fra skibet til våbenhuset.¹⁴

†*Ligbårer*. 1668 noterede pastor Jens Søffrensen, at han havde skænket to ligbårer, en stor og en lille.³⁹ 1810 anså synet ligbåren for ubrugelig.²¹

Klokker. 1) (Fig. 20) 1300'rne,⁴⁰ tv. 67 cm, med profilliste over slagringen og glat frise mellem rammelister om halsen. Hankene er profilerede. Ophængt i slyngebom.

2) 1611, støbt af Borchardt Gelgiesser, tv. 92 cm. Om halsen indskrift med reliefversaler mellem lilje- og palmetfrise: »Verbvm domini manet in æternvm. Gos mich Borchart Gelgieser. Anno domini 1611«. ⁴¹ Profillister over

Fig. 22. Lås på dørløj mellem våbenhus og skib (s. 1234). NE fot. 1979. - Lock on the door between the porch and the nave.

slagkanten og omkring indskriften på halsen. Ophængt i slyngebom.

Klokkestol, fra 1805, af fyr,⁴² med dobbelte skræstivere og krydsbånd under klokkerne.

GRAVMINDER

†*Epitafium*, O. 1611, Boild Nielsd(atter), †21. marts 1611, levede i ægteskab med hr. Clemend Andersen H(avrebjerg), jfr. altertavle, i 28 år. 1758 beskrevet som en slet firkantet trætavle på nordvæggen.²⁷

Murede †begravelser. 1670 opfyldtes en sunken grav i kirken,¹² og 1830 en i koret.⁴³ 1902 oplyste kirkeværgen, at der fandtes murede begravelser i vestenden under gulvet.

Kistekrucifiks (fig. 21), fra 1700'nes første halvdel, af bly, 23 cm højt, nu anbragt på nyt, glat korstræ. Figuren hænger med hovedet nede mellem de næsten vandrette arme; det stærkt bevægede lændeklæde holdes oppe af snor. Fødderne er overlagte, med højre øverst. Forsølvet. 1902 og endnu 1923¹⁴ stod krucifikset ved fonten, nu på loftet.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1840. E. Olivia Appeldorn, f. Hesselberg, *7. april 1806, †10. april 1840. Hvid marmortavle, 80 x 45 cm, med fordybde, sortmalede versaler, i ramme af rødlig granit og kronet af trekantgavl med reliefhugget sørgende engel. Indmuret i østre kirkegårdsмур ved sydøstre hjørne.

Fig. 21. Kistekrucifiks af bly, fra 1700'nes første halvdel (s. 1235). NE fot. 1985. - Lead crucifix from the first half of the 1700s.

2) O. 1852. Sophie Jørgensen, f. Sørensen, *26. nov. 1819, †16. juni 1852, gårdejer i Ulstrup P. Jørgensens hustru. Fire børn. Hvid marmorplade, 45 x 60 cm, med fordybede versaler. Indmuret i sydlige kirkegårdsmur ud for tårnet.

3) O. 1881, Frederik Christian Appeldorn, *2. april 1795 i Frederiksborg, †7. juli 1881 i Bakkendrup, sognepræst her i 39 år. Hvid marmorplade, 80 x 47 cm, i rød cementramme med trekantgavl hvori marmorrelief med due. Indskrift med fordybet, sortmalet antikva. Indmuret ved siden af nr. 2 i østre kirkegårdsmur. 1949 fjernedes det forreste stykke af et *†gitter* på gravstedet.⁹

4) 1914. Johan Peter Østrup, *30. dec. 1800, †23. aug. 1833 (sml. maleri og mindetavle). Mørk, grå granitsten, 177 x 55 cm, med fordybede versaler under ligearmet kors omgivet af slyngornamentik. Stenen står på et lidt bredere postament foran mindetavlen i kirkens sydmur.

Mindetavle. 1914.⁴⁴ Joh. P. Østrup, *30. dec. 1800, †23. aug. 1833. Sognepræst til Gørlev og Bachendrup (sml. maleri og kirkegårdsmonument). Grå kalkstensplade, 75 x 56 cm, med fordybede versaler. Indmuret vestligt i kirkens sydmur.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Ars-Løve hrdr.s provsti. Synsprotokol 1862-1932. - *Godsarkiver.* Bøstrup gods. Bakkendrup og Drøselbjerg kirker 1871-1925. - *Ved embedet.* Kirkeprotokol for Bakkendrup kirke 1926-19(82). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Cirkulære til biskopperne 1890. Indberetninger ved J. Kornerup 1894 (altertavle), C. M. Smidt 1902 (bygning), J. Olrik 1902 (inventar), Harald Munk 1933 og 1935 (altertavle og prædikestol), M. Mackeprang 1935 (bygning), Viggo Hardie-Fischer 1954 (restaureringsforslag), Mogens Larsen 1957 (inventar), Egmont Lind 1957 (kalkmalerier), Tage E. Christiansen 1957 (restaurering), N.J. Termansen 1959 (fyldning fra altertavle) og 1960 (middelalderlige figurer), René J. Tancula Nielsen 1978-79 (altertavlefyldning), Marie-Louise Jørgensen og Birgitte Skov 1979 (inventar og gravminder), Hugo Johannsen 1981 (bygning). - Bygningsbeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved

Marie-Louise Jørgensen og Birgitte Skov-Jakobsen. Redaktionen afsluttet maj 1985.

Tegninger. *NM2.* Vindue og dør ved C. M. Smidt 1902. - Skitser vedr. alterbord og -tavle ved Ingolf Røjbæk 1961. - Plan ved M. Brahde 1966.

Notebøger. *NM2.* J. Kornerup II, 61; 65. - C. M. Smidt IV, 53-59.

¹ Roskildebispens jordebog s. 163.

² Jfr. De ældste danske Archivregistraturer IV, 165; se endvidere Johs. Lindbæk: Biskop Niels Skave og Sorø Kloster, i HistT., 8. rk., 1, 1907-08, s. 260.

³ Landebogen s. 119.

⁴ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald.

⁵ Kronens Skøder III, 67 og samme IV, 324f.

⁶ Således tilhørte kirken 1734 en rådmand Christensen i Holbæk, jfr. LA. Stiftøvrighedsarkivet 1730-34. En del kirkesyn m.m.

⁷ Den omstændighed, at Gørlev og Bakkendrup kirker ved stridighederne omkring de Müllerske godsbesiddelser havde fået forskellige ejere gav anledning til kontroverser omkring kaldsretten. Da embedet 1735 blev ledigt, ønskede således bestyrerne af boet efter Peder Benzon til Ågård, Gørlev kirkes afdøde ejer, at udøve kaldsretten med henvisning til hovedkirkens større indtægter, jfr. LA. Bispearkivet. Løve hrd. 1690-1820. Endvidere Gørlev kirke, note 4, s. 1211.

⁸ RA. DaKanc. A29. 1726-97. Efterretn. om ejere af kirker og kirketiender; A30. 1809. Fortegnelse over kirker og disses ejere.

⁹ Ved embedet. Kirkeprot. 1926-19(82).

¹⁰ *NM2.* Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I—II.

¹¹ Det er uvist, om de 1870 og atter 1872 ønskede udvidelser er blevet virkeliggjort, jfr. LA. Bispearkivet. 1862-79. Kirkesyn og note 14. 1890 siges kirkegården at stå over for en mindre udvidelse på 132 kvadratalen, jfr. note 31, og endelig hedder det i 1926, at en udvidelse er nært forestående, jfr. note 9.

¹² RA. Rtk. Rev. rgsk. 1661-72. Holbæk, Kalundborg og Sæbygård amter. Kirkegsk.

¹³ 1905 anmodede menighedsrådet om opførelse af et ligkapel, hvilket præsten dog mente var unødvendigt, jfr. note 31. Ønsket gentages 1922, da synet anbefalede en plads nord for ringmuren, jfr. note 14.

¹⁴ *LA. Ars-Løve hrdr.s provsti.* Synsprot. 1862-1932.

¹⁵ Forholdet konstateredes, da murene stod afklædte under restaureringen, jfr. indberetning ved Tage E. Christiansen, dat. 12. nov. 1957. (*NM2.* Korrespondancearkiv). Heri indlagt skitseopmåling af apsidens og dens hvælv ved arkitekt Hans Th. Ludvigsen.

¹⁶ Oversigten over romanske kirkeplaner i f.eks. So-

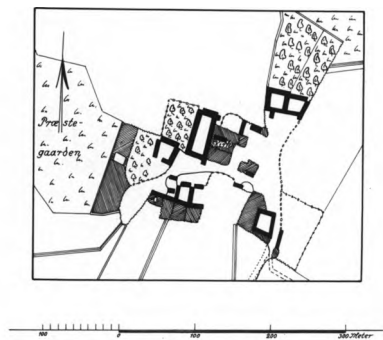

Fig. 23. Landsbyplan 1800. - *Village map.*

rø amt (DK. Sorø s. 1204-05) viser, at samtlige bevarede apsider er ufalsede og således udstukket som halvcirkler med centrum ved korgavlens vestside. Tilsvarende gælder kirkerne i Københavns amt (DK. Kbh. Amt s. 2188-89). Som en undtagelse kan nævnes den falsede apsis i Hårlev (DK. Præstø s. 331), hvor centrum for apsisbuen ligger ved østsiden af korgavlen. I andre landsdele, eksempelvis Thy og Sønderjylland, er falsede apsider derimod ikke usædvanlige, jfr. DK. Tisted s. 1048f. og SJyll. s. 2674f.

¹⁷ Dette år manglede en lem over et lille hul i hvælvingen, jfr. note 21.

¹⁸ Når man ved synet 1872 (note 14) ønskede »et vindue anbragt i våbenhuset«, tænkes formentlig på selve vinduesrammen. Muråbningens lave placering godtgør nemlig, at vinduet er ældre end tilbygningsens forhøjelse.

¹⁹ Jfr. M. Mackeprang: *Vore Landsbykirker*, 1944 (2. udg.), s. 126.

²⁰ Udgangspunkt for tidsbestemmelsen er blændingsgavlen, hvis komposition er beslægtet med en i Vestsjælland ganske udbredt type, jfr. Hugo Johannsen: På sporet af en vestsjællandsk muremester fra 1500'ernes første årtier, i *Strejflys over Danmarks bygningskultur*. Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 99-109.

²¹ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

²² LA. Ars-Løve hrdr.s provsti. 1831-61. Synsforretningsprot.

²³ Gavlvinduet blændedes 1943, og i stedet indmuredes et egetræsvindue i syd. Denne løsning ændredes ved restaureringen 1957, da den rundbuede støbjernsramme genopsattes i stedet for træstammen.

²⁴ Det kan dog ikke udelukkes, at årstallet er samtidigt med apsidens indretning til sakristi 1628, jfr. redegørelsen i forbindelse med *†*skriftestolen.

²⁵ Jfr. note 27. Samme kilde oplyser, at en svensk løjtnant i krigens tid fra kirkedøren skød efter præsten, hr. Salomon Erhardt, da han stod foran altret, men fejlede; kuglen gik gennem altertavlen og ud af vinduet i sakristiet, »hvilket endnu kan ses tydeligt nok på altertavlen«. Det synes, som om et hul, der

stadig i vort århundredes begyndelse var i altertavlen, har givet anledning til sagnet, der refereres så sent som 1957, jfr. notits i *Sjællands-Posten* 11. nov. 1955, hvor præstens navn dog er rettet til Jens Due, som var præst på Svenskekrigenes tid. Salomon Erhardt fungerede derimod 1680-89. Det pågældende stykke træ udskiftedes og forarbejdedes til et kors, som i århundredets begyndelse skænkedes til kirken.

²⁶ S. 1078 med fig. 11, s. 1099 med fig. 14-15, s. 1133 med fig. 22-23 og s. 1166 med fig. 16-17. S. 1112 note 49 findes yderligere henvisninger til eksempler i Sorø amt.

²⁷ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

²⁸ Ved en undersøgelse i denne forbindelse konstateredes en hvid bemaling af storstykket, øjensynlig hørende sammen med en lys egetræsådring på vingerne, som nedenunder havde et gråt farvelag; desuden fandtes en hertil hørende blå farve. Det så ud til, at der i midtfeltet var sort farve direkte på bundtræet, men tilsyneladende ingen skrift eller anden form for udsmykning på farvelaget. I øvrigt bestod den oprindelige staffing, der ligger på en tynd kridtgrund, af en del sort med forgyldning og enkelte steder lasurer på sølv og på søjlernes englehoveder hudfarve; vingernes frugtklaser har grøn lasur på sølv, desuden findes en grå farve. Foruden postamentet har også gesimsfrisen rester af forgyldt frakturindskrift på sort bund.

²⁹ Jfr. DK. Præstø s. 828 og 1075. Alterskabet kom fra Gaunø til museet i Næstved og antages at have stået i Sværdborg kirke. Er denne antagelse rigtig, har den båret signaturen: »Oluf Maler i Næstved 1517«, og det kan da være ham eller det værksted, han arbejdede i, der har leveret figuren.

³⁰ CH kunne stå for C. Holm, København, men hans stempel er først indregistreret 1893, jfr. Laurits Grün: *Danske Guld- og Sølvmedes Stempler og Mærker* indtil 1943, 1943.

³¹ LA. Godsarkiver. Bøstrup gods. Bakkendrup og Drøsselbjerg kirker 1871-1925.

³² DK. SJyll. s. 2497, 2468 og 1377.

^{32a} Hun var født Seebled, jfr. Stamtavler (rettelse i årgang 1962). Af en *†*gravsten i Skelskør kirke (jfr. DK. Sorø s. 262) findes en delvis gengivelse i Peter Friis Edvardsen: *En ringe Underretning om Schielschiør Kiøbstæds gamle og nuværende Tilstand*, Sorø 1759, s. 272. Her afbildes præsten stående med en kalk i hånden, men der ses ingen våben eller bomærke. - Knud Prange og Ole Rostock takkes for identifikation og tydning af våbenerne og de tilhørende initialer og årstal.

³³ Det er uvist, om figuren kan have hængt på altertavlen 1886, da et krucifiks på dette sted burde afløses af et mere passende, jfr. note 14.

³⁴ Indskriften på latin med forgyldte versaler på sort

bund lød: »Verbvm domini manet in eternvm«. I de midterste felter var malet Jesumonogram og kors.

³⁵ Ved den forudgående undersøgelse konstateredes under to lag egetræsmaling et lyst farvelag med grå og rødlig marmorering svarende til altertavlens. Herunder lå svage rester af en formodet renæssancestaffering med dele af en émlinjet indskrift. I storfelterne sporede intet af denne staffering. 1902 var stolen marmoreret.

³⁶ På ældre fotografier ses, at alterbordsforsidens nordligste pilaster manglede. I stedet har skriftestolens dørkarm været fæstnet her. Om skriftestoles anbringelse og indretning, se Erik Skov: Skriftemål og

skriftestol, i Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983.

³⁷ Gitteret på loftet har egetræsfarve.

³⁸ Note 14. Jfr. påskrift bag på billedet.

³⁹ LA. Løve hrd.s provsti. 1647-1785. Herredsbog.

⁴⁰ Uldall s. 54.

⁴¹ Indskriften gengivet af M. J. Mathiesen: Fra Gjørlev og Bakkendrup, i KirkehistSaml. 3. rk., 1853-56, s. 153.

⁴² Jfr. indb. 1902.

⁴³ Jfr. note 21 og note 22.

⁴⁴ Pengene til tavlen indsamledes 1914 ved salget af pastor Østrups påskeprædiken 1833, jfr. note 9.